

FABRIKA

KATEŘINA TUČKOVÁ
A KOL.

PŘÍBĚH
TEXTILNÍCH BARONŮ
Z MORAVSKÉHO MANCHESTERU

RODOKMEN OFFERMANNOV

Johann Heinrich Offermann (1748–1793)
+ Marie Elisabeth Schöffervá (1767–1834)

Johann Heinrich (+ 1788) Amálie (+1789) Johann Heinrich (1791–1837) **Karl (1792–1869)**
+ **Jacobine von Fries (1797–1838)**

Malwina (1816–?) Carolina (1818–?) Phillipina (1819–1837) **Karl Julius (1822–1894)**
+ **Marie Barbara Gülcherová (1822–1879)** Theodor (1822–1892)

Iwan (1847–1922) Marie Theodora (1848–1849) **Karl Johann (1850–1908)**
+ **Karolína von Geusau (1855–1931)** Alfred (1851–1935)
+ **Adolfine Bauerová (1851–1905)**

? Karl Wilhelm (1876–?) Wilhelm (1877–1932) Marie Amalie (1880–?) Elisabeth (1884–1957) Johann Heinrich (1886–1935) Margita Marie (1887–?)

Mathias Anton Offermann (1737–1802)
+ Amálie Eichholzová (1736–1810)

Karl Alexander (1770–1842)
+ Marie Anna Kadrnoschková (1789–1861)

Friedrich Wilhelm
(1772–1803)

Jacob Moritz
(1824–1836)

Emil Moritz
(+1829)

Theodor
Robert
(+1858)

Elise
(1858–?)

Edwin (1861–1909)
+ Adele von Teuber
(1864–1945)

Adele
(1886–1915)

Marie
(1892–1898)

Edwin Moritz
(1895–1971)
+ E. Meraviglia-Crivelli
(1896–1947)

Melanie
(1899–1975)

Ernst Edwin (1917–1994)
+ Georgine von Studnitz (1939–?)

Maria Susanne (1919–2003)
+ Louis Serenyi (1893–1957)

Tassilo (1963–1993)

Olga (1966)

Kateřina Tučková (1980) vystudovala dějiny umění a český jazyk a literaturu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, v roce 2014 obhájila doktorskou práci na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V současné době působí jako nezávislá kurátorka a spisovatelka. Její román *Vyhnání Gerty Schnirch* (Host, 2009) byl nominován na Cenu Jiřího Ortena a Cenu Josefa Škvoreckého, nakonec však získal čtenářskou cenu Magnesia Litera (2010). Její další kniha *Žitkovské bohyně* (Host, 2012), v níž zachytila příběh výjimečného rodu léčitelek z Bílých Karpat, se stala bestsellerem. Za tuto knihu získala Cenu Josefa Škvoreckého (2012) a čtenářskou cenu Magnesia Litera (2013). V roce 2018 měla v Divadle Husa na provázku premiéru její divadelní hra *Vitka* na motivy životního příběhu brněnské hudební skladatelky a dirigentky Vítězslavy Kaprálové; text této hry vyšel zároveň knižně.

Je také autorkou řady odborných publikací z oblasti umění. V některých z nich propojuje své odborné zkušenosti s literární tvorbou – kniha *Můj otec Kamil Lhoták* (Vltavín, 2008) je beletrizovaným životopisem malíře Kamila Lhotáka nahlíženého očima vlastního syna. Z brněnské historie pak vyšly výstavní projekty s beletristickými publikacemi *Brno Art Open – Na hraně příběhu* (Dům umění Brno, 2013) a *FABRIKA, příběh textilních baronů z moravského Manchesteru* (Host a Moravská galerie v Brně, 2014).

Autory odborných hesel v publikaci jsou
Mgr. Andrea Březinová (1973), absolventka oboru dějiny umění a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně,
a **Mgr. Tomáš Zapletal** (1977), absolvent oboru dějiny umění a historie tamtéž. A. Březinová dnes působí jako kurátorka sbírky textilu a módy a T. Zapletal působí v Archivu Masarykovy univerzity.

ne v Brně)
-479-9

FABRIKA

**PŘÍBĚH
TEXTILNÍCH BARONŮ
Z MORAVSKÉHO MANCHESTERU**

KATEŘINA TUČKOVÁ A KOL.

Výstava a publikace jsou výstupem institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO), poskytnuté Ministerstvem kultury ČR. Uskutečňují se za finanční podpory Jihomoravského kraje (v rámci projektu Velká válka).

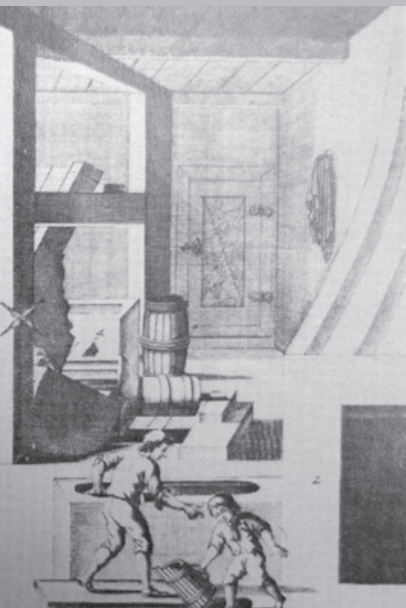
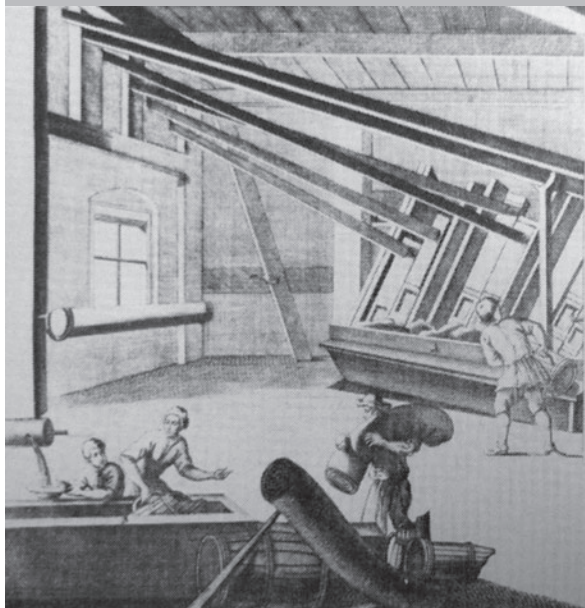
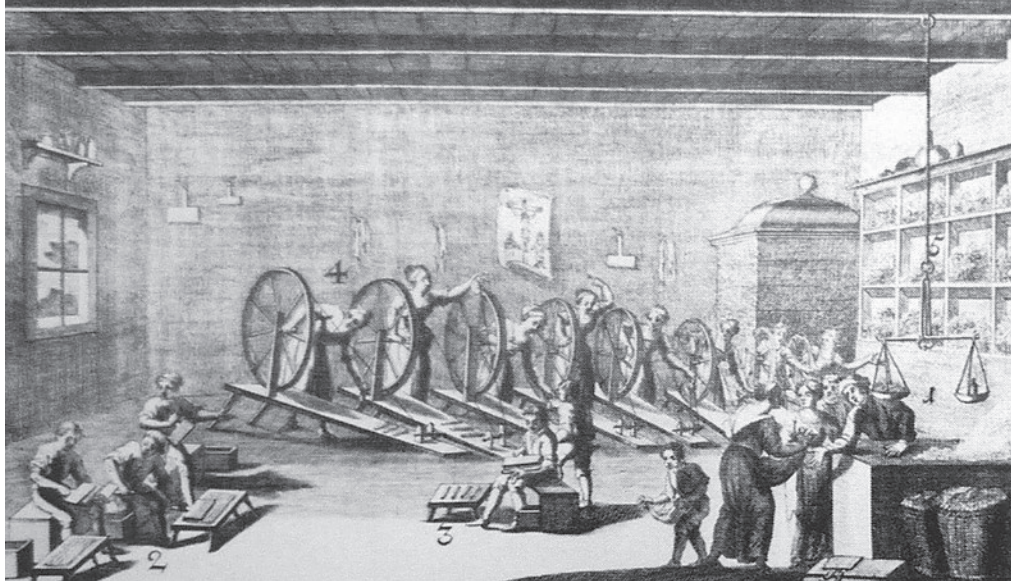
Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být reprodukována, uchovávána v počítačové paměti či přenášena jakoukoli jinou formou či jakýmkoli elektronickým, mechanickým, fotografickým či jiným záznamovým prostředkem bez předchozího písemného svolení vydavatele.

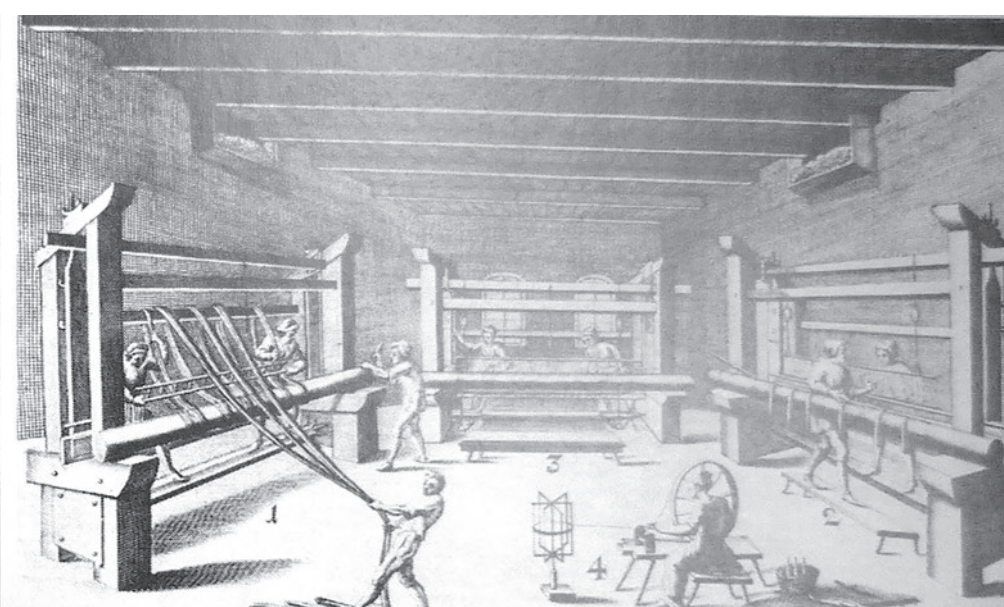
© Moravská galerie v Brně, 2020
© Host – vydavatelství, s. r. o., 2020
(elektronické vydání)

Texty
© Kateřina Tučková
Andrea Březinová
Tomáš Zapletal
2019

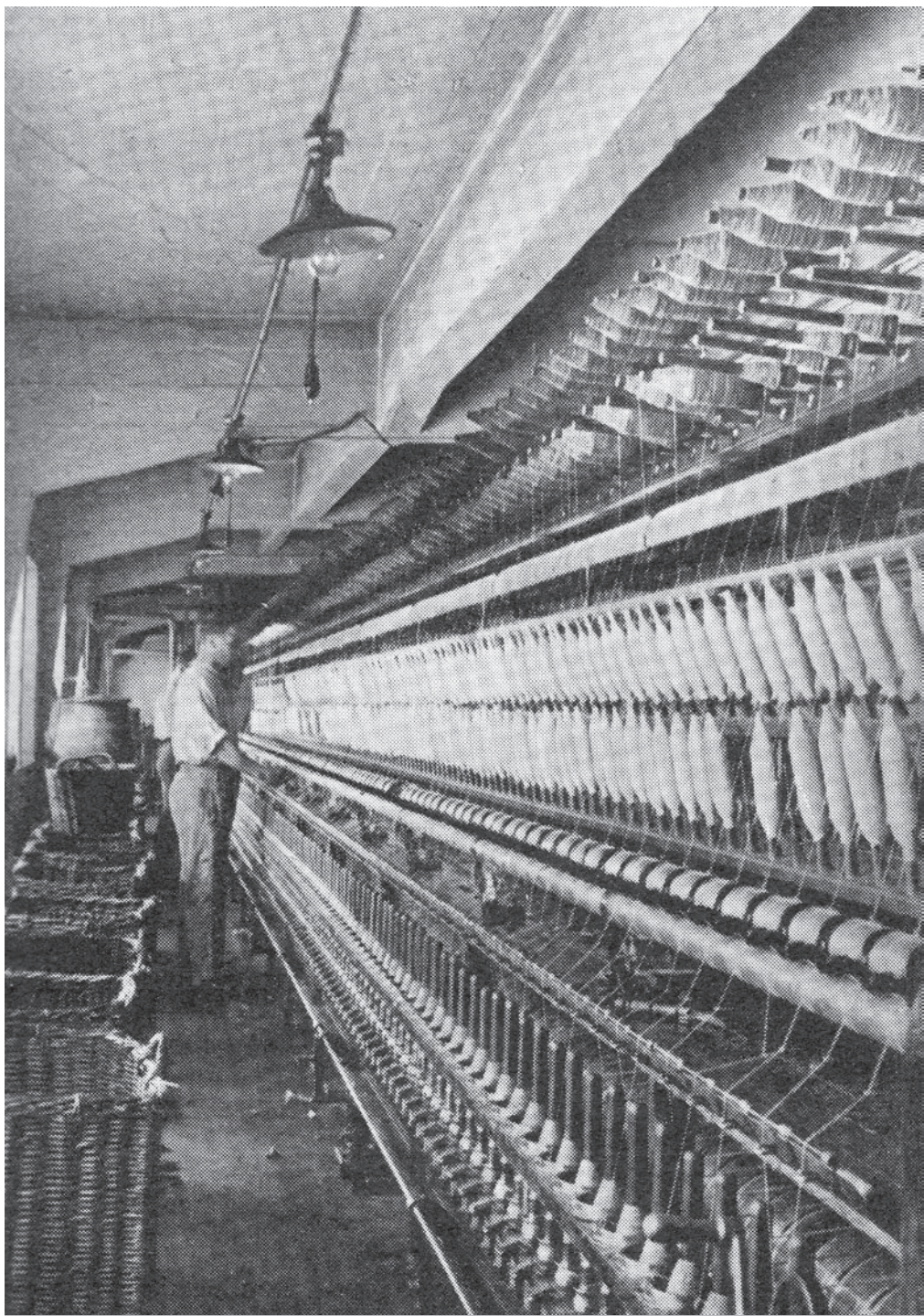
Obrazové materiály
© Archiv města Brna
Moravská galerie v Brně
Moravská zemská knihovna v Brně
Moravský zemský archiv v Brně
Muzeum města Brna
Národní památkový ústav, územní
odborné pracoviště v Brně

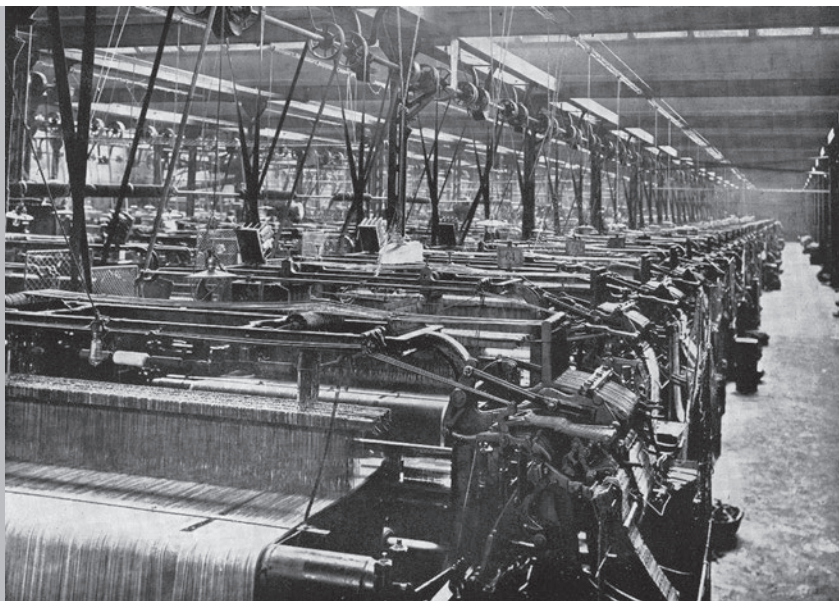
ISBN 978-80-7027-339-5
(PDF, Moravská galerie v Brně)
ISBN 978-80-275-0436-7 (PDF, Host)

Přádelna, tkalcovna a valcha v brněnských manufakturách na počátku 19. století (reprofoto z knihy Aloise Václava Kožíška Brno. Město a okolí, Brno 1938)

Pracovní prostředí v brněnských textilních továrnách na počátku 20. století (reprofoto z knihy Aloise Václava Kožíška Zemské hlavní město Brno, Praha 1928)

Pracovní prostředí v Nové Mosilaně, poslední brněnské textilní továrně, v roce 2014 (foto: Nová Mosilana a. s.)

CESTA ZA MORAVSKÝM MANCHESTEREM

Vystoupíte-li na brněnském hlavním nádraží a namísto do centra zamíříte na opačnou stranu, pak přejdete-li hraniční třídu Dornych, vstoupíte do jiného světa. Žádné rušné bulváry, nablýskané výlohy, kavárny a kašny s vodotrysky. Kolem obrubníků raší lebeda, ze zaprášených fasád dávno odpadala omítka a prázdnou ulicí roznáší vítr kusy novin a reklamních letáků. Život se tady zastavil už před více než dvaceti lety a od té doby je ulice Přízova s areálem bývalé fabriky Vlněna jakýmsi neoficiálním skanzenem brněnské textilní slávy sahající až do počátků 19. století.

V těchto dnech však můžete od nádraží zamířit také na druhou stranu. Projdete-li centrem města do ulice Husova, dostanete se před opravenou budovu Uměleckoprůmyslového muzea. I to je symbolem dávného úspěchu brněnského průmyslu. Zdejší podnikatelé jej založili už v roce 1873, a vstoupíte-li dnes dovnitř, ocitnete se právě v době jejich největší slávy. Moravský Manchester, tak se říkávalo Brnu, když sláva jeho textilk pronikala do celého světa a proměňovala k nepoznání i město samotné.

Projekt Moravský Manchester má za cíl ukázat, jak průmyslová výroba, prosperita a dnešní urbanistická podoba Brna souvisí s tímto fenoménem. Slavné funkcionalistické vily, nádraží v centru města, ulice a parky a koneckonců i brněnský hantec, to vše vznikalo v přímé souvislosti s rozvojem textilnictví. Ale smělé plány podnikatelů měly i svou odvrácenou stranu. Stávky zbídačených dělníků, sociální problémy a sirotčince plné dětí pracujících od rozbřesku do noci v prachu a hukotu tkalcovských strojů.

Byl to čas plný nadějí, prosperity a tragických osudů zároveň. A jestliže dnes Brňané objevují identitu svého měs-

ta, jestliže se Brno chce opět stát sebevědomým průmyslovým a kulturním centrem, je nutné připomenout právě tento mimořádný fenomén, na něm stojí jeho modernita.

Projekt Moravský Manchester je však výjimečný i z toho důvodu, že je pokusem oslovit paměť jiným způsobem než jen prostřednictvím historických faktů a muzeálních exponátů. Má-li se totiž historie stát součástí naší identity, je třeba ji nejen poznat, ale také prožít. A to je možné pouze skrze příběhy. Oslovili jsme proto spisovatelku Kateřinu Tučkovou, která v knize, již právě držíte v rukou, zasadila do slavné historie brněnského textilnictví životní osudy kdysi významné a dnes již zcela zapomenuté rodiny Offermannů. Výsledkem je dramatický příběh, po jehož přečtení už pro Vás Brno nebude nikdy stejným městem jako dřív.

Jan Press,
ředitel Moravské galerie v Brně

Miroslav Balašík,
šéfredaktor nakladatelství Host

Otevřenými okny doléhá do podkrovní pracovny Uměleckoprůmyslového muzea ruch ulice. Je konec března, první hezké dny po zimě, která tentokrát hrozila, že snad nikdy neodejde. Do obvyklého hluku tramvají a projíždějících aut se tak mísí křik dětí vracějících se ze školy a veselé hovory chodců.

Možná je to tím okamžikem, do něhož voní rychlý nástup jara, nevím, ale i my dnes u kulatého stolku nad rozloženými poznámkami probíráme výstavu o moravském Manchesteru nějak radostněji. I když je to zatím, řekněme, obrovské zašmordchané klubko nespočtu historických událostí.

Je tuhé a celistvé, bude to těžká práce je rozmotat a navštěvníkům výstavy předeštit v logicky se odvíjející nitce. Však proto jsme na to tři. Kurátorka Andrea, historik Tomáš a já.

Už pěknou řádku let se každé ráno probouzím v mém srdci moravského Manchesteru. V domě postaveném pro úředníky textilky, jejíž dnešní torzo mám na dohled, stejně jako pavlačové domy dělníků a honosné vily majitelů továren. Srdce textilního Brna tepalo právě tady, na Cejlu. Všechno to mám přímo na očích, ale ty stavby jsou jen skořápky. To tam vevnitř, v jejich útrobách, se odehrávaly pozoruhodné příběhy dělníků, úředníků, továrníků, kteří byli na vertikální ose času mými sousedy. To je to, co mě nejvíc zajímá. Jejich štěstí nebo starosti, po kterých tu dnes nezbylo nic. Továrny zkrachovaly, majitelé vymřeli v koncentračních táborech nebo v lepším případě v emigraci, poslední textilní dělníci už dožívají, v domech bydlí noví nájemníci.

To vědomí definitivního konce je tísnivé. Na druhou stranu je právě teď možné příběh moravského Manchesteru přehlédnout celý. Největší sláva textilního Brna je minulostí,

ale zároveň jí ještě nejsme tak vzdálení, abychom ji nemohli podrobně zmapovat.

Tak teď v tom pevně zavinutém klubku ještě najít konec nitky příběhu, na kterém by se dala historie moravského Manchesteru představit, a můžeme začít chystat výstavu.

Trvalo mi to nekonečně dlouho. Denně jsem si lámala hlavu, chodila do Moravské zemské knihovny, do badatelen nejrozličnějších archivů a na pravidelné schůzky s Andreou a Tomášem, kteří už začali shromažďovat exponáty. A já jsem přitom z klubka pořád tahala příliš krátké nitky. Lidé, kteří příběh moravského Manchesteru splétali, se objevili a pak zas zmizeli. Takový rod, jehož osud by se rozklenul přes dvě století, jsem nenacházela. A tak jsem ani pro Andreu a Tomáše, čekající s libretem výstavy na jména jejích hlavních hrdinů, neměla odpověď.

Ale pak tím stálým povytahováním nitek klubko konečně povolilo. Našla jsem jednu dostatečně silnou a dlouhou, s jejíž pomocí by se daly všechny ty malé i větší příběhy sešít dohromady.

„Offermannovi!“ přesvědčovala jsem na dalším setkání Andreu a Tomáše a vyprávěla zatím to málo, co se mi o nich podařilo zjistit. Bylo vidět, že se jim na první poslech zalíbili.

Ještě před nedávnem jsem netušila, že nějací Offermannovi kdy v Brně žili. A přece je pořád možné narazit tu na jejich stopy. Jsou časem zaváté tak, že už je nikdo nepřiradí ke jménu jejich původců, ale přesto tu jsou. Tramvaje, totiž šaliny, Lužánky, Denisovy sady, honosná budova Uměleckoprumyslového muzea. Nebo řada domů v „brněnském Bronxu“. Kolikrát jsem šla Bratislavskou, Cejlem nebo Vlhkou, s očima přilepenýma na zdobné fasády domů, a nenapadlo mě ptát se, kdo je tu dal postavit. Přitom třicet krásných činžovních domů na Vlhké vyrostlo kdysi z půdy ovocných sadů a z podobně výživného konta továrníka Karla Offermanna. Ta ulice se pak také pyšnila jeho jménem. Offermanngasse. Než ji za první republiky a pak zno-

vu po válce přejmenovali na Vlhkou. Špatně zatrubená Ponávka, která tehdy máčela paty domů, se zdála být pro nový název ulice vhodnější než jméno rodiny, které kdysi s úctou vyslovovali nejen Brňané, ale i půl Evropy. Německá minulost se Brňanům nikdy do krámu moc nehodila. I když bez ní by nejen tato ulice, ale ani celé město v podobě, v jaké je známe dnes, neexistovaly.

Zapomenuti však neměli být jen Offermannovi. Potkalo to také jejich předchůdce i současníky, přátele i konkurenty, neunikla Köffillergasse, Mundygasse ani Schoellergasse. Když už ne z paměti lidí, tak alespoň z mapy města měla být vymazána i Richard-Wagner-Gasse nebo třeba Goethegasse. Když už, tak už, a s lesem i třísky.

Co se dnes dalo o Offermannových, kteří kdysi patřili k váženým brněnským měšťanům známým napříč Evropou, zjistit? Moc toho nebylo.

S koncem druhé světové války byli z Brna vyhnáni, rodinný archiv se ztratil, z podnikového zbylo pár listů v Moravském zemském archivu, na katedře brněnské historie jedna útlá diplomová práce a pak ještě slovníkové heslo v encyklopedii brněnských podnikatelů. Na místě rozsáhlého komplexu jejich továrny dnes stojí kolos obchodního domu Tesco a nová budova katastrálního úřadu na Trnitě, zbytek je rumiště. Část továrny padla za oběť bombám na konci války, honosná rodinná vila pak musela ustoupit nové silnici.

Dnes tu lidé chodí s nákupem, se zmrzlinou, stojí na zastávkách, vyřizují lejstra na katastru, telefonují, krátí si cestu zanedbanou, zarostlou parcelou. Když jsem mezi nimi nedávno procházela, v ruce starou mapku, v níž byly ještě zakresleny továrna i vila, měla jsem chuť je zastavit. Vidíte? Tady! Tady stál jejich dům, tady byla zahrada, támhle hlavní budova továrny s okny s výhledem na Špilberk a Petrov. Tudy chodili, vlastně jen pár let před námi!

Ale neudělala jsem to. Nechtěla jsem vypadat jako blázen, ostatně výstava o moravském Manchesteru jim Offerman-

novy brzy připomene. Místo toho jsem zašla na rumišť, sedla si doprostřed, kam už jen vzdáleně doléhal hluk motorů aut a zvuky města, zavřela oči a myslela na ně – na Johanna Heinricha, na Karla, Julia, Theodora, na jejich ženy a děti. Občas mě minul chodec se psem, ke stromům uprostřed pláně zašel mladý pár s dekou.

Zešeřilo se a na obloze se objevily první hvězdy. Město utichalo, aut ubylo, chodec už se notnou chvílí neobjevil žádný, zpod stromů se ozývaly milostné vzdechy. V šeru a tichu jako by město ztratilo svůj věk. Je rok 2014, nebo 1869? Nevyhlíží náhodou z oken továrního bytu Marie Barbara, Juliova žena? Nevyšla na schody rodinné vily Anna, žena Theodora? Co asi říkají na tu milostnou árii vycházející z mlází opodál? Nebo si myslí, že to k nim doléhá sténání umírajícího Karla Offermana? Vlastně, jako bych ho slyšela také...

V Karlově ložnici rozžali jedinou svíčku. Její lesk se odráží v okně tam, kde ještě před chvílí viděl mohutnou siluetu Špilberku. Jeho milovaný pohled, který se mu vryl pod kůži, provázel každý den jeho dětství, jinošství i dospělosti, a i jako kmet ho z okna salonu a ložnice vídal vždycky, když se večer vytrácel do noci.

Špilberk byl to první, co vyhlížel pokaždé, když se vracel. Sotva z okénka vídeňského nebo pražského vlaku, který vjel právě na viadukt, zahlédl majestát pevnosti, věděl, že je doma.

A nakonec je to teď to poslední, co vidí, než mu oči zavře zubatá. Stojí v patách postele, dívají se jeden na druhého, kývá. Ale aspoň že počkala, než zapadne slunce, neošidila ho o jedinou minutu, po kterou mohl vyhlížet z okna. Aspoň tak milosrdná byla. A teď, teď by měla přijít ta poslední vteřina, v níž prý člověk znovu prožije celý svůj život.

Karl Offermann cítí, že je tu.

Dům U Velkého střevíce stával za městskými hradbami, u mostu přes mlýnský náhon. Kdysi v něm bydlel švec, ale když

zemřel, sbalila vdova pár kusů nábytku, verpánek i své dvě dce-
ry a odstěhovala se kdo ví kam. Johann Heinrich Offermann
ten dům pořídil za levno.

Johannův syn Karl ho ve svých posledních chvílích
vidí úplně přesně. Nízká dlouhá stavba se třemi okny, oprýs-
kanými okenicemi a pod nimi hrbolatá cesta. Nad vchodem se
houpe dřevěný štít s nápisem „Beim grossen Schuch“ a s ob-
rázkem dlouhé boty se zdobnou přezkou. Nic z toho si však
nemůže pamatovat, otec ten dům nechal zbourat jen několik
měsíců po Karlově narození a na jeho místě dal postavit manu-
fakturu i s bytem v patře. Ta už měla okna široká, aby jimi pod
ruce tkalců pronikal dostatek světla, a okenice rudě lakované.
Namísto čtyř stavů, s nimiž otec začínal ve dvou místnostech
domku U Velkého střevíce, pak v přízemí manufaktury klapa-
lo stavů osmadvacet. Když o rok později dokončil stavbu další

*Dům U Velkého střevíce (reprofoto z publikace K. k. Priv. Militär- und Feintuchfabrik J. H. Offermann
in Brünn, Brno 1912)*

budovy, pralo, sušilo a česalo v ní vlnu čtyřicet tovaryšů a na nových stavech ji spřádali stejný počet přadláků.

Otec zemřel v červenci 1793, zánět hrtanu mu z krku během pár dní udělal šibeniční smyčku a dusil a dusil, až s očima vytřeštěnýma hrůzou vydechl naposledy. V té chvíli však za sebou nechával prosperující podnik s vyšším zemským továrním oprávněním, který se mohl chlubit přívlastkem c. k., víc než tisíc dělníků všech profesí a paletu osmnácti druhů jemných suken, která si vydobyla oblibu napříč celou monarchií. Po jejich *drapes des dames* nebo *londrins premiers* prý bývala shánka ve Vídni, Pešti, Krakově i v Terstu. Kromě toho po něm zbyla i žena se dvěma syny, z nichž jeden byl kojeneček a druhý batole.

Karl si jeho obraz vytvořil podle toho, co o něm slyšel od matky a strýce Mathiase Antona, který se s matčiným psaním v ruce a také se ženou a dvěma syny objevil u dveří manufaktury krátce po otcově smrti.

Bylo to právě včas, aby ohlídal zájmy svých synovců.

Ačkoliv se jejich ovdovělá matka snažila, co mohla, továrnu vést nedokázala a ostatní majitelé manufaktur, jejich evangeličtí souvěrci přišli ze sousedních vesnic v Porýní, kteří se o ni měli starat do doby, než Karl a jeho bratr dospějí, si s její správou nedělali velké starosti. Provoz šel od desíti k pěti. Po pár měsících dokonce na radě obce navrhli, že bude lepší Offermannovu manufakturu zavřít. Samozřejmě, že sledovali vlastní zájmy. Manufaktury Hopfa, Biegmanna, Bräunlicha, Mundyho i Schmala rostly a prosperovaly a jejich vlastníci neměli čas starat se o to, aby vzkvétala i továrna jejich někdejšího přítele, dnes však konkurenta na trhu. Kdyby nebylo pastora Riecka, kterého doslova na poslední chvíli napadlo, aby za nezletilé chlapce vedl továrnu někdo z nebožtíkových příbuzných z Imgenbroichu nebo Monschau, přišla by nejspíš Marie Elisabeth s oběma syny na buben. Takoví křesťané to byli! Bratři ve víře!

Jak to tenkrát asi bylo? Sedávali chlapci na strýcových kolenou a naslouchali s pusou dokořán příběhu o otcově dobro-

družné cestě? To dnes už nikdo nezjistí, ale zdá se mi pravděpodobné, že ti dva byli po střípcích ze života svého otce, zemřelého hrdiny, celí dychtiví. Myslím, že jedna z typických domácích podvečerních scén mohla vypadat tak, že strýc Mathias Anton sedí v rozložitém křesle v jejich salonu a před zvědavými synovci staví trám na trám, cihlu na cihlu, až před nimi stojí celá ves Imgenbroich, přiléhající těsně k městečku Monschau v severním Porýní, odkud jejich rod pochází. Strýc jim líčí podobu hrázděné architektury i velkolepost jejich rodinného sídla, velkého *Stammhausu* z pálených cihel, domu, jaký v Brně chlapci neuvidí. Do detailu jim popisuje soukenickou manufakturu, kterou už v šesté generaci vedl jejich děd. Jeho synové, a bylo jich rovnou pět, se v té továrně učili jako každý jiný chlapec z okolí, všichni z Imgenbroichu

Rodný dům (*Stammhaus*) J. H. Offermanna v Imgenbroichu u Monschau – po generace sídlo početné rodiny úspěšných výrobců sukna (reprofoto z knihy Petera Schreiber *Imgenbroich, ein ehemaliges Tuchmacherdorf, Aachen*, nedatováno)